

kvalitet života -nostalgija za prošlošću ili opomena pred budućnošću

dragan koković

Šezdesetih i sedamdesetih godina problematika načina života postala je jedna od najaktuellerijih u društvenim naukama. Istraživanje ovoga fenomena nije više akademski problem, jer je ta kategorija povezana sa shvatanjem nekih osnovnih političkih pitanja savremenosti, a ima i važan praktičan značaj. Međutim, šira sociološka istraživanja svakako otežava i teorijsku i terminološku neusaglašenost, što je i razumljivo kad je u pitanju početna etapa razrade bilo koga problema. Prema tome, ne radi se samo o kompleksnosti problema, već i pitanju kako usaglasiti i naći zajednički jezik između različitih naučnih disciplina — filozofa, ekonoma, sociologa, geografa, ekologa, pedagoga i tako dalje. Ako se ovim problemima doda i ideo-loška »potka«, koja je naravno prisutna, onda se moraju uzeti u obzir sve teškoće koje stope pred istraživačima raznih društvenih nauka, a pogotovo sociologima.

Uporedo s pojmom »način života« egzistiraju i upotrebljavaju se drugi pojmovi: »stil života«, »kvalitet života«, »nivo života« (ili »životni nivo«), »životni standard« i tako dalje. Teškoča je u tome što neki autori sve te pojmove upotrebljavaju kao apsolutne sinonime, međusobno ih zamjenjujući. Drugi, opet, svakome od njih pridaju specifično, u mnogim slučajevima različito značenje i sadržaj. Pojedini autori konstatuju da postoje određena terminološka »glad«, na koju u skoroj budućnosti mora biti stavljena tačka. To bi vodilo jasnoj teorijskoj odredbi ovih pojmljova.

a) Životni nivo

Životni nivo je prevashodno ekomska kategorija.¹ To je pojam koji često srećemo u literaturi, nekada i kao sinonim načina života, što je, po našem mišljenju, neprihvatljivo.

Za životni nivo možemo reći da predstavlja jednu od strana načina života, dakle, subkategoriju opštijeg pojma »način života«. I druge kategorije, koje čemo pokušati razgraničiti od načina života (kvalitet života) i stil života, na neki su način subkategorije.

Indikatori životnog nivoa su, pre svega, onijentisani i odnose se na ocenu stepena zadovoljavanja materijalnih i duhovnih potreba koje se mogu direktno kvantitativno meriti. Kao pokazatelji nivoa javljaju se: lični dohotak, dohotak po glavi stanovnika, ishrana i obrazovanje itd. Po mišljenju poznatog sovjetskog ekonoma E. Kapustina, pokazatelji nivoa života »daju manje ili više jasnu predstavu i odražavaju — raspodelu nacionalnog dohotka i fonda potrošnje u celini, kao i raspodelu po glavi stanovnika:

- raspodelu nominalnog i realnog dohotka stanovništva i njegovih potreba,
- dužinu radnog i slobodnog vremena,
- strukturu primanja i rashoda stanovništva,
- strukturu potrošnje,
- diferencijaciju prihoda i rashoda stanovništva po socijalnim i profesionalnim grupama, gradu i selu, po regionima određene zemlje,
- diferencijaciju potrošnje po jednom čoveku i porodici,
- dužinu života (životni vek), priraštaj stanovništva i druge demografske pokazatelje, dinamiku svih tih pokazatelja.²

Sasvim je očigledno da se nivoom života ne mogu obuhvatiti svestranije karakteristike položaja čoveka u društvu, njegov fizički i duhovni razvitak, ciljevi vrednosne orientacije. Zbog toga je ovaj pojam preuzak i nedovoljan da izradi sve one momente ljudskog življenja.

Tako je, na primer, u nivo života teško uključiti veoma važnu komponentu ljudskog života kao što je zadovoljstvo radom. Svakako da je zadovoljstvo čoveka svojim radom — mogućnost da izradi sebe kao ličnost i razvije svoje potencije kroz rezultate svoga rada — važno s moralnog i stvaralačkog aspekta. Ako bi neki teoretičari ovakve kategorije i uključili u nivo života, to bi bilo moguće jedino s velikim ogradiama. Upravo zbog toga, pored preciznog i sistematski određenog pojma nivoa života, javlja se potreba za širom kategorijom, kao što je način života, koja u sebi ne uključuje samo zadovoljstvo fizičkim potrebama, već i sve one komponente koje su neophodne za svestrani razvitak ličnosti. Nivo života javlja se u ulozi objektivne i neophodne materijalne baze, odnosno, kao platforma za zadovoljavanje duhovnih i socijalnih potreba, kojima pripada velika uloga u karakterisanju sadržaja načina života kao celovite pojave.

Ipak, marksističku tezu o tome da je način života, u krajnjem slučaju, određe ekonomskim sistemom društva koji predstavljaju materijalnu osnovu društvenog života, ne treba sumati u tom smislu da svakodnevno ponašanje pojedinog čoveka zavisi samo od materijalnih mogućnosti kojima raspolaze. Način života je sinteza ekonomskih, moralnih, porodičnih, psiholoških i ideo-loških odnosa, te norme koje izrastaju iz te sinteze orijentisu čoveka na iskoriscavanje ovih ili onih materijalnih mogućnosti. Tako, na primer, raspored radnog i slobodnog vremena pripada nivou života. Ali, ma to kako čemo konstituti slobodno vreme utiče niz faktora (rad, porodični, psihološki odnosi, itd.).

Ponašanje čoveka, u konkretnim oblicima, odlikuje se mnogim specifičnostima i crtama koje su, na primer, povezane s njegovom klasom ili nacionalnom pripadnošću, time da li živi u gradu ili selu, poseduje li jednu ili drugu specijalnost.

S. Streljin i A. Pisarenko, slično Kapustinu, smatraju da treba praviti razliku između životnog nivoa i načina života, ističući da se životni nivo upotrebljava kada se govori o kvantitativnim pokazateljima blagostanja ljudi, a način života kada se govori o kvalitativnoj strani tog blagostanja. Oni smatraju da životni nivo odražava ekonomsku stranu ljudskog blagostanja, a, takođe, i stepen zadovoljavanja potreba članova društva. Način života je pojam koji sadrži kvalitativne karakteristike blagostanja ljudi. »Jednom rečju možemo kazati da ako nivo života određuje stepen, pre svega zadovoljavanja fizičkih potreba, tada način života karakteriše zadovoljavanje duhovnih i socijalnih potreba.«³

Ne treba posebno isticati da između ovih potreba postoji dijalektička povezanost, jer, na primer, s porastom kulturnog nivoa će se svakako izmeniti, odnosno razviti fizičke potrebe, i obrnuto. Znači, način života je širi i raznovrsniji pojam od životnog nivoa, koji predstavlja njegov sastavni deo. Pored stepena materijalnog blagostanja, koji je određen realnim dohotkom ljudi, nivo života obuhvata i sferu rada, obim i strukturu potreba, strukturu budžeta i slobodnog vremena.

Ipak, ne možemo se složiti s mišljenjima pomenuvih sovjetskih teoretičara, Streljina i Pisarenka, koji smatraju da način života i nivo života izražavaju samo odgovarajuću kvalitativnu, odnosno samo kvantitativnu stranu ljudi, jer to znači da se nivo života povezuje samo s jednom stranom načina proizvodnje. Još su neprihvatljivije pomenute odredbe ove vrste: način života je pojam koji odražava kvalitativne karakteristike blagostanja ljudi, a nivo života, najčešće, ekonomsku stranu blagostanja ljudi. Dakle, način života oduzimaju se kvalitativne, a nivou života kvantitativne karakteristike.

Međutim, nivo života, a još više način života, nikako se ne mogu svesti samo na blagostanje; nivo života, čak, uključuje u sebe pokazatelje kulture i obrazovanja. U koncepciji načina života kvantitativna i kvalitativna strana su dijalektički povezane.

Po našem mišljenju, način života može biti pravilno shvaćen jedino kao jedinstvo kvaliteta i kvantiteta, a ne samo kao karakteristika kvalitativne strane ljudske životne delatnosti. Ako se ovaj odnos ne shvati pravilno dolazi do naglašavanja jedne strane problema (ekonomiziranje načina života — primer sovjetskih teoretičara), ili pak do zasnivanja takvih koncepcija o »kvalitetu života« po kojima treba zaustaviti ekonomski razvitak, odnosno, ne treba dalje nastojati na ekonomskom razvoju kao ključu za postizanje ljudskog blagostanja i sreće (primer Rimske klubne i knjige *Granice rasta*). Naravno da ova koncepcija ne odgovara svim zemljama i pokušaj njene generalizacije doveo bi samo do apologetskog stava i zaštite interesa visoko razvijenih zemalja. Tamo gde je postignut značajan ekonomski napredak, rezultati su često ambivalentni. S jedne strane, povećani su produktivnost i tehnički napredak, materijalna udobnost i socijalno blagostanje. S druge strane, neposredno iza tih blagodeli često dolazi zagađenost, depersonizacija, oskudica u energiji i razne druge nevolje urbane sredine. Poslednjih godina, kako problemi koji prate ekonomski razvoj postaju sve ozbiljniji i očigledniji, tako rasprave o stopi rasta postaju sve bučnije. Neki pobornici zaštite životne sredine zastupaju mišlje-

nje da razvoj treba usporiti, ili ga sasvim zaustaviti. Upravo iz ovakvih stavova je i proizašla koncepcija o kvalitetu života. Ipak, ekonomski razvoj je neophodan za ljudski napredak, za održavanje visokog životnog standarda i rešenje ekonomskih nedostatki, pa je očigledno da bi bez njega ekonomski problemi u svetu bili još veći.

b) Kvalitet života

Koncepciji kvaliteta života danas je, pogotovo na Zapadu, posvećena, mogli bismo reći, kolosalna naučna literatura. Hiljade knjiga napisane su na tu temu, a i mnogi naučni simpozijumi bili su posvećeni ovoj problematici.¹

U današnjoj literaturi kvalitet života najčešće se suprotstavlja nivou života, kao nešto što se s njim međusobno isključuje. Po mišljenju mnogih sociologa, ekonoma, ekologa itd., ukoliko je viši nivo života, utolikoj je manji njegov kvalitet. Za razliku od nivoa života, pojam kvalitet života orijentisan je, pre svega, na ocenu stepena zadovoljavanja potreba koje se teže mogu direktno kvalitativno meriti, kao na primer pokazatelji sadržaja rada i dokolice, zadovoljstvo radom i dokolicom, nivo komfora u radu i svakodnevnom životu, kvalitet ishrane i uslovi spremanja hrane, životna sredina uopšte i stepena njene zagadenosti, kvalitet funkcionišanja socijalnih institucija, kvalitet nivoa zadovoljavanja potreba u opštjenju i komunikaciji, u znanju, stvaralaštvu i društveno-političkoj angažovanosti, potreba za samouvažanjem, razvitkom i samorealizacijom ličnosti. Sastav je očigledno da je ove nabrojane pokazatelje teško podvesti pod kategoriju nivoa života, pa se otuda javljaju koncepte o kvalitetu života kao prevashodno sociološkoj kategoriji.

Iz rečenoga se jasno može zaključiti da se pokazatelji kvalitativne strane društvenog života mogu grupisati u dva osnovna »bloka«: prvi uključuje kompleks socijalno-ekoloških pokazatelja koji karakterišu životnu sredinu i njene uticaje na fizičko i psihičko zdravlje ljudi, kao i oblike odnosa između čoveka i prirode; drugi objedinjuje pokazatelje koji karakterišu pravce potreba i vrednosti orijentacija. Ljudi i njihovo samoosećanje, »stepen uverenosti u sutrašnje dane«, naravi, tradicije, običaje, socijalne, pravne i estetske norme, te stepen njihove rasprostranjenosti među stanovništvom. Jednom rečju, ova grupa pokazatelja otkriva specifičnost socijalnih i društveno-etičkih odnosa.

Pojam kvalitet života u današnje vreme pridobija sve više protivrečan socijalno-politički sadržaj, ali zato i sve veću popularnost. Sam pojam konstruisan je šezdesetih-sedamdesetih godina, i mogli bismo reći da ne predstavlja odvojen, poseban pravac u sociologiji. Potreba za povećanjem kvaliteta života govori o pokušaju modernizacije osnovnih socijalno-političkih teorija »tehnokratskog«, »postindustrijskog«, »društva sveopšteg blagostanja«, »masovnog«, »potrošačkog«, »novog industrijskog društva« itd.

Teško je ustanoviti ko je prvi primenio ovu složenicu. Sam termin kvalitet života pretrpeo je složenu evoluciju. Neki autori smatraju da se prvo pojavio u knjizi Dž. Galbrajta *The Affluent Society* (Društvo izobilja) i da od tada dobija široku popularnost, naročito u američkoj i francuskoj sociološkoj i ekonomskoj literaturi.⁵

Problematika koja стоји иза pojma kvalitet života javlja se u poslednje vreme kao objekt naučnih istraživanja u mnogim oblastima, pre svega u sociologiji, ekonomiji, ekologiji itd. Ipak, ovaj pojam još uvek nije dobio jasno određenje. U prilog ovoj konstataciji mogu se navesti reči Abramsa: »Iako je u toku prošlih godina stotinu knjiga i hiljadu reči bilo posvećeno kvalitetu života, urađeno je veoma malo. Pokušava se tom izrazu pridodati preciznije značenje, tim pre što postoji opasnost da se pretvoriti u prostu frazu.«⁶

Teze o kvalitetu života javljaju se kao futurološke utopije, ali i kao nostalgija za prošlim. S obzirom da je ova koncepcija povezana s pitanjem o vrednosti života, kvalitet života dobija čas optimistički, a čas, često, i pesimistički prizvuk. Važno mesto prilikom razmatranja kvaliteta života ima naučno-tehnički progress i njegov uticaj na život čoveka, zatim ekološki i demografski faktori, pitanje demokratije, slobode, prava čoveka itd.

Po mišljenju M. Calla dva momenta, odnosno činjenice, bila su odlučujuća za pojavu koncepcija o kvalitetu života:

- mnogi ljudi osećaju kako savremeno industrijsko društvo, ne gledajući na to što je ono dostiglo značajne rezultate kad je u pitanju izobilje komunikacija i odmor, nije stvorilo kolikotoliko značajan problem u poboljšanju ljudske sudsbine uopšte, jer su perspektive čovečanstva faktički sada manje primljive nego pre dvadeset i pet godina. Interesovanje za kvalitet života predstavlja, po toj interpretaciji, želju za nečim boljim, ili nostalgiju za nečim prošlim;
- neki ljudi koji se bave društvenim naukama pokušavaju naći nove parametre socijalnog progresa.⁷

A. Mol u tekstu *Beleške o kvalitetu života*, prezentiranom na konferenciji *Nauka i društvo*, kaže da je kvalitet života termin koji po prirodi pripada neodređenim pojmovima, a oni ne mogu

biti određeni jer se odupiru i izmišlu rigoroznoj analizi. Zato on kaže da bi bilo moguće smatrati da je zadatak savremenih društvenih nauka da proučavaju ove neodređene pojmove koje su izbacile prirodne i fizičko-hemiske nauke prošlog stoljeća, zbog intelektualnog konfora.⁸ Na tom skupu, održanom u Dubrovniku, ovom pojmu je posvećena panel diskusija u kojoj su učestvovali i neki naši ekonomisti. Većina teoretičara došla je do zaključka da se još uvek radi o terminu koji nije jasno i precizno određen, dakle, nedefinisanim, neproblematizovanom terminu koji ne poseduje operacionalu definiciju, već pre kategoriju koju prekriva veo ideoloških kontroverzi. Često pod parolom kvalitet života niču nove teorije koje se suprostavljaju marksizmu, kao što je, na primer, teorija »stadija ekonomskog rasta«, koju zastupa V. Rostov. Objedinjujući stadije »uzleta« (take off) i »tehnološke zrelosti«, kao dve faze procesa industrijalizacije, a konstruišući kao poslednju fazu stadijum masovnih potreba, on uvodi pojam »traženje kvaliteta«, koji se karakteriše prelazom s kvalitetom i dobiti na orijentaciju prema ovom kvalitetu života. Time je on pokazao da se potreba za novim kvalitetom života javlja kao rezultat postojeće modernizacije osnovnih socijalno-ekoloških teorija »postindustrijskog društva«, »novog industrijskog društva« itd. Koncepcija o kvalitetu života znači, s jedne strane, neigranje ranijih vladajućih kategorija društvenog procesa, na primer dohodak po glavi stanovnika, a s druge strane ona se i dalje zasniva na veri u tehnologiju kao sredstvo koje može rešiti sve socijalne probleme.

Već smo napomenuli da se kvalitet života najčešće suprotstavlja kvantitetu kao nešto što se međusobno isključuje, jer je u zapadnim zemljama prisutna teza da ukoliko je viši nivo života, utolikoj je manji njegov kvalitet. Tako E. Epler ističe da životu čoveka treba pridodati dosta kvalitet, »razraditi ga u duhu etičkog socijalizma«, a zatim dodaje: »Danas raspravljamo o kvalitetu života, iako ne znamo tačno u čemu se sastoji, a u još manjem stepenu kako ga ostvariti. Govorimo o kvalitetu jer smo zašli u čorsok s kvalitetom. Slično tome, i danas ne polazimo od znanja, već od sumnje. Naše sumnje baziraju se na tome da li su konisne za ljude sve šire ulice za sve veći broj automobila, kolosalnija preduzeća sa sve većom potreboom za energijom, bolja pakovanja i ambalaža za sve sumanite potrošačke orientacije, sve veći aerodromi za sve brže avione i, što ne treba zaboraviti, sve više ljudi na sve tešnjoj zemljinoj kugli. Sa svim ovim smo još bolje shvatili da to označava: sve više zagađene atmosfere, nepodnošljive buke, sve manje čiste vode, sve više razdražljivih ljudi, atomskih čestica u njihovim organizmima i mrtvih na usijanim autostradama. Sve to konstatujemo, a pri tom nišmo u stanju da tačno kažemo kakav je suštinski odnos između ekonomskog rasta i kvaliteta života. Jasno se nameće samo jedno: taj ekonomski rast, koji je u poslednjih sto godina učinio i oblikovao naš život prijatnijim u mnogim komponentama, može ga u krajnjem slučaju učiniti neprijatnjim.«

U skladu s ovim shvatanjem, jedna grupa teoretičara pokušala je razraditi taj suštinski odnos između ekonomskog rasta i kvaliteta života. Radi se o knjizi *Granice rasta*, u kojoj se zastupa teza da će povećanje nivoa života u globalnim okvirima, u svim savremenim uslovima, dovesti neminovno do sniženja kvaliteta života, pre svega zbog rasta stanovništva. Zamisli ovih teoretičara znače, na neki način, narušavanje stavova o društву »masovnih potreba«, u prilog očuvanja ekološke ravnoteže. Zato je, po projektu Rimskega kluba, grupa naučnika na američkom masovetskom univerzitetu sproveđa istraživanje koje je trebalo da pokaže pogubne posledice zbog rasta proizvodnje po životnu sredinu. Rezultati tih istraživanja izloženi su u pomenutoj knjizi i sadrže interesante podatke o količini rezervi prirodnog bogatstva čitave planete. Po njihovom mišljenju, ako bi se industrijska produkcija uvećala godišnje za sedam procenata, čovečanstvo bi se našlo na pragu propasti zbog razrušavanja životne sredine. Ti podaci poslužili su kao platforma za stvaranje nove teorije koju bismo uslovno mogli nazvati teorijom ekološkog društva. U svakom slučaju zagađenja vode, vazduha itd., jednom rečju — životne sredine, u nizu industrijskih zemalja dostigla su takve razmere da je očuvanje sredine za široke slojeve stanovništva postalo životna neophodnost. Ali, podvlačimo još jednom, nikako usporavanje ekonomskog razvoja, u uslovima kad se jači razvijenih i nerazvijenih produbljuje, kada čovečanstvu preti glad, nije rešenje. To je, očigledno, koncepcija razrađena s aspekta razvijenih zemalja, koja pokušavaju da svoje probleme, svoje interese, provlače kao opšte. Međutim, znamo da je to iskrivljena svest, pa ove teorije, mada ukazuju na jedan važan aspekt (očuvanje životne sredine), u krajnjem slučaju su apologetske. Pre svega, nestvarna je jedna od osnovnih pretpostavki njihove koncepcije: da je društvo masovne potrošnje prevladalo bedu i od svojih građana stvorilo materijalno obezbeđene ljudi. Pri tom se ne vidi, niti pak šta govori o stotinama miliona ljudi, u mnogim zemljama sveta, koji neprestano gladiju. Nezauzavljeni rast cena, inflacija i nezaposlenost su vidljivi, a istovremeno niču teorije koje se odriču svakog ekonomskog rasta, jer, navodno, stvar nije u količini materijalnog bogatstva, već u »blagostanju« i kvalitetu života, ali, izgleda, samo za izabranu elitu. »Teške posledice kolonijalizma još skupo plaća većina zemalja u razvoju. Kako je naglašeno na Petoj konferen-

vladimir kopicl

pan pank

To lice kasno za leto,
lice gleda pod vodom, neizbrušeno stenje,
zamah sa četiri strane:
zaboravljeni šaman ogrnut praskozorjem,
nezabavljena vrata, lavina koja staje.
Gde su zlatni pastiri? gde su grimizne tralje?
neprigrljeni visovi? zamah pitagorejstva?
bleda, zelena hrana koja se lako podaje?
Padam, nadole padam, obrisi bengalske vatre.

Reka je bila tigar i led bile su patke
i dugo skriveno lice s neredom nepogoda,
obala koja se diže podiže se sa svetlom,
žuto lišće se diže, moć je nebo, poredak.
Ivica sažima vetrar, vrata za vetrar su vatre,
čista ivica ognja koji se gasi da plane,
neprekinuti napor uz stalno popuštanje
pomeranja ka centru.
Duga je kriva i duga, duga je zmija: da, ne.

Iks, ipsilon i delta, zmijaste račve Mekonga,
tri južne paralele nedosegnute, sve plitko,
jaja antropozofije, napalm opštug jedinstva,
svijena cevasta zvona, mahajana, King-Kong.
Kiša pada na UNICEF, šerburski kišobrani,
zvezde i pruge na zalasku, spljoštena obdanušta;
gde su beli patuljci? crne rupe u prozoru,
šta su većite arije? digitron, inteligencija.

Razboleti se, zdravice: crveni krst na crnome,
nepotpisani autograf, autodidakt, promaja;
otvoriti vrata Pratera, udahni snagu titanu!
ispuni zavet trostrukom! istraži slučaj! stoj tam!
Zauzvrat reci: »za uz vrat!«, sunčane pege prskaju,
mi smo raskošni, srčani, mi smo željni iluzija;
ja sam stub, kadilak, obala, Partenon, iluminacija,
ti si Saloma, multiplex, neuzbrana si ružica.

Reci gde su korali, gde su hrastove grane,
zlatno jezgro imene, latice vodopada,
kud idu divlje svinje, zašto su tužni šakali;
antilope su same: lavovi spiju, ad acta.
Zauzvrat žralovi koji su krenuli na jug
zaobišli su vrhunce i gлатke kupole lednika
da ulepšaju močvare bliskoistočnog žarišta;
sve je u svemu (ludilo): voće, povrće, šit, san.

Lak sam, lakši od čelika, napeti lukovi erosa,
ispreturne hridine, teška oruda bogova,
nedopevani ditiramb, 360 stepeni,
eterske magle, prostori, Haltifik, enciklopedija.

Tamno su lunarni krateri, usahli tokovi, mučnina,
s mene na uštar, pulsari, isteklo more, krš, dan;
rascvetani u nepovrat viseći vrtovi Asira,
krivi toranj se naginje, visak i mistrija, kormoran.

Plaveti, plutaji! Izbriši svu uzvišenost Valhale,
stisak ruke i pomamu, sve te šare u pesku:
karambal, karambol, vatromet, blagoveštenki bakropis,
elevacija, blagoslov, reci hvala napretku.
I dogovor i odgovor, zamajci heuristike,
u kolotečini kolovrat, neispunjena sadejstva,
džinovski koraci džinova, pletisanke u pluralu,
pleonazmi u Plauta, organ, akt, apstinencijska.

Reči srdžbe i nanosi, figure uzmaka, n-Aavalu,
ledolomci i sladoled, labudovi sa Ledama,
neuslišeni slušalac, prenapregnuti pregalac,
prašnici odišu prašinom, šta je nejasno? poplava.
Pa da li smo se nadali? da li smo krivo padali?
iz prisustva u odsutnost, u sutor i u smeh;
u nepravilnim pravcima nadopravljениh pravila
u nepomenom metežu nadopunili se.

ciji nesvrstanih zemalja u Kolombu, najsiromašnija milijarda stanovnika sveta je pre nekoliko godina imala nacionalni dohodak samo 105 dolara po čoveku godišnje, u odnosu na 3.100 dolara godišnje za stanovnike razvijenog sveta. Pretpostavlja se da će 1980. godine dohodak najsiromašnijih biti uvećan za svega tri dolara po jednom stanovniku, dok će taj iznos u razvijenom svetu porasti za još 900 dolara. Nemale posledice takvog stanja poseduju snagu optužbe. Nedeljno oko 10.000 ljudi umire od gladi a oko 500.000 gladuje, od toga su 40% deca. Nezaposlenost, nepismenost, kratak ljudski vek, oboljenja itd., predstavljaju osnovna obeležja kvaliteta života ovih ljudi, žena i dece. Tako stanje stvari, s pravom je rečeno, predstavlja povredu svih pojmovra pravde i jednakosti, i ako se tako nastavi to će predstavljati opasnost za ljudsku civilizaciju i sva dostignuća čovečanstva.¹⁰

Pomenuta knjiga *Granice rasta* našli je na živo interesovanja mnogih naučnika u svetu. Različite debate, intervjuji i pojedinačna istupanja bacili su novo svetlo na njen sadržaj. Mnogi teoretičari smatraju da bi velika knjiza mogla nastupiti u periodu od 1985. do 1990. godine, a doći vrhunac s pogubnim posledicama 2.220 godine, ako se ne bi promenio tok događaja. Primer te promene trebalo bi, navodno, da bude ekonomска ravnoteža, a samim tim smanjenje i usporavanje privrednog razvoja. Takođe se pledira za stvaranje »ljudskog sveta«, u kojem bi se rast proizvodnje ravnalo sa nulom, što treba da dovede do iščezavanja pojma rastuće nacionalne sreće. U nas takođe postoje komentari i osvrti na ovu knjigu. U pogovoru knjizi E. Pusić kaže: »Zauzvratljanje bi, u prvom redu, pogodilo industrijski nerazvijene zemlje koje u industrijalizaciji vide spas i izlaz iz bede.«

Možemo reći da je knjiza potrošačkog društva stvorila novu orientaciju granice rasta ili, kako se još često naziva, »multog rasta«. Svoju poziciju ovo društvo motiviše ograničenošću i postepenim trošenjem prirodnih resursa i, drugo, što zadovoljavanje materijalnih potreba ljudi ne čini srećnjim. Potrošačko društvo, predstavljano kao raj u vidu univerzalnog magazina, usloj je u čorsokalk i njegovo mesto treba da zauzme društvo blagostanja, koje će se karakterisati stabilnošću postojanja, zdravljem, srećom i zadovoljstvom s izabranom profesijom, slobodom itd. Da bi se dostigao sličan ideal, neophodno je prigušiti tendencije za povećanjem produktivnosti rada, oslabiti tempo ekonomskog rasta i razraditi program za bezbolni prelaz ka nultom ciklusu ekonomskog rasta.

U prethodnim razmatranjima napomenuli smo da u zapadnim zemljama obično figurira pojam kvalitet života, koji se tumači kao ideal budućnosti s naglašenom futurističkom notom, ili pak kao nostalгија za prošlošću. Međutim, njegovi pokazatelji često su neodređeni i predstavljaju eklektičku mešavinu u postojićim istraživanjima. S druge strane, u većini istočnih zemalja smatra se da je kvalitet života u početku bio propagandni termin koji se kasnije malo »neutralizovao«, preobrazivši se u zahtev za zauzvratljanje trike oko profita, ali je sve više pokazivao karakter određenih životnih uslova. Očevidno je, smatrali mnogi teoretičari, kako parola o povećanju kvalitete života ima ideolesku tendenciju i po svom sadržaju je jedna od novijih teorija konvergencije, jer orientacija razvijenih industrijskih društava, po mišljenju zastupnika tih teorija, treba da stvari osnovu, za zauzvratljanje kapitalizma i socijalizma po osi načina života. Tako teoretičar I. Bestužev smatra da se zahtev za novim kvalitetom života javlja kao rezultat postojeće modernizacije osnovnih socijalnih i političkih teorija »tehnokratije novog industrijskog i postindustrijskog društva«, izrastajući iz krize zapadnog društva. Slično mišljenje zastupa i S. Popov u svojim radovima na ovu temu.¹¹

Teorije o kvalitetu života polaze od postavke da je neophodno imati u vidu *kako više nije obavezno bolje*. Taj zaključak najčešće izvode teoretičari razvijenih industrijskih zemalja. Međutim, svakako se može postaviti pitanje: da li je opravданo tako zaključivati u vreme kad se oseća nedostatak osnovnih materijalnih dobara neophodnih za egzistenciju u mnogim zemljama sveta? Tačno je da razvijenim zemljama, pod uticajem i kao posledica naučno-tehničke revolucije, dolazi do takvih pojava kao što su zagadene životne sredine, radioaktivnost, smanjenje rezervi pijace vode, uvećanje količine štetnih čestica u čovekovom organizmu i broja žrtava u saobraćajnim nesrećama, a pojavljuju se i nove grame industrije, štetne i opasne po zdravlje ljudi. Naravno da se u tim zemljama javljuju potrebe za čistim vazduhom, mirom, tишном itd. One moraju rešavati ove probleme, ali, kao što je pokazano, mnoge zemlje ne mogu voditi računa o tim »kvalitetima«, jer nisu dostigle ni egzistencijalni minimum. Ubrajanje tempa i ritma života u razvijenim zemljama rađa specifične »civilizacijske stresove«, »informacione neuroze«, koje utiču na srčana i nervna oboljenja. Porast tih stihijalnih i nekontrolisanih pojava u načinu života utiče i na kvalitet života velikog broja ljudi. Naravno da je u tim zemljama zadovoljavanje materijalnih potreba većine ljudi postignuto i sada se, pre svega, javlja potreba da se nađe interesantan posao koji obogaćuje i oplemenjuje čoveka, da se ostvari dostupnost u korišćenju kulturnih potreba, mogućnost organizacije dokolice i odmora, mogućnost da se putuje — jednostavno: imati vremena za sve to. Znači, bogati koji imaju više sredstava mogu, na neki način kompenzirati neudobnost gradskog života, jer je život u mnogim gradovima postao predmet nespokojaštva. Za siromašne je taj (ne)kvalitet života dostigao krajnji stepen bede. U svakom slučaju, kvalitet života je povezan s klasnim i slojnim razlikama, pa otuda i proizilaze ideoleske kontroverze. Ipak, postoji grupa

teoretičara socijalističkih zemalja koji smatraju da se kvalitet života ne iscrpljuje u ideološkoj propagandi i »da postoji pravo na egzistenciju«. Tako rumunski sociolog S. Stojka zastupa tezu da kvalitet života ima neposredni odnos prema pojmu »socijalistički način života«. U sadržaju tog pojma autor uključuje takve elemente kao što su sloboda, demokratija, moralno i socijalno zdravlje čoveka, a fundamentalnom kategorijom smatra socijalnu jednakost koja predstavlja kriterijum za ocenu društvene i individualne delatnosti.

Mnogi sovjetski teoretičari smatraju da miukom slučaju ne treba kvalitet života tretirati kao nemaučam (mi bismo pre kazali teoretski nezasnovan). Naprotiv, po njihovom mišljenju, kvalitativne karakteristike života nisu ništa manje važne, a u nizu slučajeva čak su i važnije od kvantitativnih koje se, po tradiciji, svode na nivo života. Štav je u tome što ovaj pojam treba proučavati s marskističkog aspekta u smislu kvalitativnih karakteristika načina života. U tom pogledu kvalitet života označava stepen zadovoljavanja stanovništva s kvalitetom ishrane, mode, odevanja, stambenog komfora i čistote životne sredine, s potrebom za socijalnom sigurnošću, za slobodom, demokratijom, socijalnom jednakosti, samorazvijkom i samorealizacijom, sadržajnjim radom, stvaralaštvo i socijalnom aktivnošću. U širem značenju, kvalitet života kao dopuna životnom nivou može se primenjivati i za ocenu stepena razvijenosti socijalističkog društva i za upoređivanje uslova razvijenosti socijalističkog i kapitalističkog društva. U toj literaturi često se naglašava da treba razlikovati socijalistički način života kao normu i realno ostvarenje. U sličnim okvirima razmišlja i čehoslovački teoretičar A. Šimicky, kad kaže da socijalistički način života ne treba predstavljati kao idilu i put bez problema i teškoča. M. Rutkevič takođe pledira za tačno određivanje ovog pojma s marksističkog aspekta, a ne da se on pozajmljuje iz ove ili one koncepcije kvaliteta života zapadnih zemalja.

Možemo konstatovati da se u ovim zemljama, dakle, prihvataju novi kriterijumi koji se ne odnose na pokazatelje industrijskog rasta. Nivo materijalnog bogatstva igra važnu ulogu, ali je raspon merenja postao znatno širi i uključuje niz vrednosti i komponenti.

Specifično mišljenje o odnosu načina i kvaliteta života iznosi V. Kapustin, koji smatra necelishodnim korišćenje dva različita termina za jednu istu pojavu. Po njegovom mišljenju, to samo otežava shvatanje problema. Kad se ima u vidu kvalitet, onda se, pre svega, misli na garanciju: visok i nizak kvalitet. On naglašava da je kvalitet života moguće (i treba) primenjivati prilikom karakteristika i ocrtavanja ljudskog života, ali u jednom specifičnom vidu. Na život društva i pojedinca sve više utiču uslovi njegovog spoljašnjeg življjenja — sredina koja ga okružuje. Složeniku »kvalitet života« trebalo bi koristiti kao pojam koji objedinjuje sistem kvantitativnih pokazatelja strukture prirodne sredine i njenog uticaja na čoveka, tj. da ukazuje na puteve rešenja ekoloških problema društva. Tako tumačenje kvaliteta života, smatra Kapustin, najtešnje je povezano s nivoom života, i načine može doći do ozbiljnih grešaka u analizi i zaključivanju. Da bi potvrdio svoju tezu, on navodi sledeći primer: Preopterećenje gradova automobilima dovodi do zagadivanje atmosfere, što ima za posledicu pogoršanje zdravlja stanovništva i širenje medicinskih usluga. Dolazi se do zaškučka da nivo života raste, a uslovi čoveka faktički se pogoršavaju. Ipak, većina teoretičara smatra da je važna strana koncepcije o kvalitetu života njena ideološka usmerenost na teoriju konvergencije i zaštitu materijalnih interesa, odnosno pozicije najbogatijih. Otuda i različite teoretske prepostavke, ali i ideološke kontroverze oko ovih pojmovima.

NAPOMENE:

¹ Često se nivo života proistovećuje sa životnim standardom. Međutim, standard života je »stratum« načina života, gde se imaju u vidu ne prosti pokazatelji već određene socijalne norme nivoa, kvaliteta, stila i načina života u celini.

² E. Kapustin, *Socijalističeski odraz živini kak socijalno-ekonomičeskaja kategorija*, *Voprosi ekonomiki*, 12/74, str. 6—7.

³ S. Strumilin i A. Pisarenko, *Socijalističeski obraz živini*, *Voprosi filozofii*, str. 30.

⁴ Poslednji simpozijum održan je u Hamburgu od 19. do 25. septembra 1977. godine, a osnovna tema bila je *Poboljšanje kvalitete života izazov lokalnim vlastima*. Sledeci kongres treba da se održi 1978. godine u Manili.

⁵ U nas još ne srećemo često ovaj pojam. S. Lukić kaže da još uvek nije načito ni s oblikom s koga se termin prevodi na naš jezik; da li je adekvatno reći kvalitet života ili je, možda, bolje reći životni kvalitet (po ugledu na životni standard, s kojima se, ionako, najčešće dovodi u vezu). (S. Lukić, *Umetnost na mostu*, str. 141—142.)

⁶ Sto se tiče lingvističkog oblika, pojam »kvalitet života« u različitim jezicima ima sledeća značenja: u engleskom *quality of life*, u francuskom *qualité de la vie*, u nemackom *qualität des Lebens*, u ruskom *качество жизни*. Po nekim, izraz »kvalitet života« bio je upotrebljen tek 1963. godine, kada je tadašnji američki predsednik L. Džonson jednom prilikom rekao da ciljevi američkog društva ne mogu biti izmereni količinom bankovnih depozita, već kvalitetom života samih ljudi.

⁷ A. Abrams, *Qualities of life*, *World Health*, novembar 1974, str. 4.

⁸ M. Call, *Quality of life*, *Social Indicators Research*, 2, 1975, str. 229.

⁹ O tome sreću videti pogomenuju knjizi S. Lukića, str. 142.

¹⁰ Sreću videti u *Obraz živini kak sociologičeskaja kategorija*, *Sociologičeska istodobnost*, 2/76, str. 75.

¹¹ Politika, 2. oktobra 1977. godine.

¹² I. Popov, *Burzoznajna sociologija u poiskah novogo »kačestva živini«*, isti časopis, 1, 1977, str. 149—159.

nove knjige

stveni agenti ih otimaju a lepe žene truju), u svetlosti građanskog mentaliteta, u kojem se krecu junaci, pokazuju se neobično ozbiljnom. Tako je i roman *Porodična veza* pričevost o savremenoj slovenačkoj (građanskoj, i mešovitoj) porodici koja pokušava da učestvuje u velikom, tajanstvenom, lukavom, krutom i ubilačkom svetu, u kojem se vlasta zakon materijalnog i ideološko-pervernog nadigravanja. Porodica, naravno, ostaje unutar dogovorenog, zabradenog, konvencionalnog, a sve što se dogodi van tog dometa za nju je bezvredno, otpadnički, prevratno, ljudske povezane s groznim mračnjastvom razvratnog seksa, anarhizma i mržnje — sve do vrednosti i svetinja, do materijalnog blagostanja i kvazi-institucionalnih dobara (televizije, radija, dobrostanstva, galantnosti, državnih nagrada i odlikovanja, knjižkog jezika i čistog veša).

Porodična veza (naziv romana je tesno povezan s poznatom mađarskom francuskom vezom) predstavlja poruku o moralnim metamorfozama porodičnih članova u svetu kojim gospodare institucionalna korupcija, pre svega korupcija kulturnih institucija i njihovih sedokosih i burmistrovskih fanatika-cistinaca. Svet koji se otkriva pred nama svakako je svet lagane, gipke, čudnovato plastične Rupelove teksture, koja ume da vlasta i najsićnijim detaljima jezika kojim govore njegovi junaci, šarena paleta koja, s jedne strane, nagnje demonsko-mitolškim ličnostima (najčešće iz podzemlja, fanatika, pisaca, novolevičara, anarhisti i džabalebaroša) kakve, s drugačijim, moralnim oznakama, poznaje i proza Rudija Seliga; s druge strane, tektura nagnje građanski uglavdom i istorijski filksiranim »boljim« ljudima iz sveta političke, privredne i kulturne elite. Zajednički život nije moguć, nije moguć na nivou društvenog, otvorenog, svima-na-oči, predodređenog sveta, a moguć je unutar patrijarhalnosti, porodičnosti, malenkosti, prljavštine. Sukob je uvek samo prividno sukob, nadigravanje, partija blistavog šaha, verbalizacija realnosti. Rupelova romaneskna struktura ostaje unutar toga sveda, na poseban način podređenog principu »pišma«, »nekonformnosti«: jezik je utocište iskričavosti, neokorelosti, slobode, mišljenja i delovanja. Zbog toga Rupelovi junaci govore mnogo i lepo, uvek se identificujući s jezikom koji za njih predstavlja poziciju, akciju, delovanje, smisao sveta i njegovu predignu koja se ispunjava tako što se u pozadini jezika pokazuju apsurdnost, praznina i tupoglavost institucija i onih koji u međusobnom obraćanju institucijama učare nešto za sebe ili, pak, izgube posedovanja. Sva »filosofska«, »esthatološka« situacija koja privedno gubi draž i težinu obaveznog i sudbinskog (Rupelovi junaci umiru, njih dokusuruju, muče i podmuklo ubijaju, čudni tajan-

DIMITRIJ RUPEL:
»PORODIČNA VEZA«,
»Mladinska knjiga«, Ljubljana
1977.

Piše: Denis Poniž

Novi roman Dimitrija Rupela pripada seniji piščevih »antigradanskih« tekstova u kojima se utemeljuje dvostruka perspektiva. Na jednoj strani to je samo-refleksivni obraćun s pozicijom savremenog, kritičkog, skeptičnog, podmešljivog i ironičnog intelektualca, a na drugoj obraćun s neobično okorelom trijadiom zemlja — narod — narodni jezik, trijadem koja zastrašuje iz proze nekolice etabliranih autora-romanopisaca. Kao sudbinsko, kao raskol, u Rupelovim romanima (pomenućemo samo: *Sekretar šeste internacionalne*, 1971, *Čaj i puške u četiri, Vreme, u njem krvnik ljuti*, 1974, *Hi kvadrat*, 1975) javlja se dualizam istorijsko-eshatologije i političke-ideologije. Rupelova romaneskna struktura ostaje unutar toga sveda, na poseban način podređenog principu »pišma«, »nekonformnosti«: jezik je utocište iskričavosti, neokorelosti, slobode, mišljenja i delovanja. Zbog toga Rupelovi junaci govore mnogo i lepo, uvek se identificujući s jezikom koji za njih predstavlja poziciju, akciju, delovanje, smisao sveta i njegovu predignu koja se ispunjava tako što se u pozadini jezika pokazuju apsurdnost, praznina i tupoglavost institucija i onih koji u međusobnom obraćanju institucijama učare nešto za sebe ili, pak, izgube posedovanja. Sva »filosofska«, »esthatološka« situacija koja privedno gubi draž i težinu obaveznog i sudbinskog (Rupelovi junaci umiru, njih dokusuruju, muče i podmuklo ubijaju, čudni tajan-

ISPRAVKA

Ispod teksta Nenada I. Kecmanovića *Koliko je Savez komunista radnička partija*, objavljenog u broju 229 (mart, 1978), izostavljen je napomena koja glasi: Tekst je saopšten na naučnom skupu *Osmi konferenci zagrebačkih komunista i razvoj KPJ-SKJ kao moderne partie radničke klase* u Zagrebu 23. i 24. februara 1978. Izvinjavamo se čitaocima i autoru.

Zanimljivo je da, uprkos svojim neospornim slovenačkim ko-renjima, kojiima se roman kroz medijatizacije (ređe i akcije) uvek iznova vraća, Rupelovi romani sežu u evropski, opšte-estetski prostor, na svoj ga način evocirajući i problematizuju, a time njegovu problematiku približavajući i opštoj, istorijskoj i idejnoj problematice evropskih novovekovnih tekstova i njihovog večitog